

Filip Čuček

Anton Martin Slomšek in problem alkoholizma (ter tobaka) na Spodnjem Štajerskem

Čuček Filip, dr., Inštitut za novejšo zgodovino,
Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, filipc@inz.si

178.1(497.4-18)¹⁸
27-726.2:929Slomšek A. M.

ANTON MARTIN SLOMŠEK IN PROBLEM
ALKOHOLIZMA NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM

V prispevku avtor analizira čas Slomškovega škofovanja v 50-ih in zgodnjih 60-ih letih 19. stoletja. Alkoholizem se je za časa Bachovega absolutizma še bolj razpasel in dobesedno kraljeval med škofovimi »ovčicami«. Slomšek je zato namenjal veliko pozornost nadzoru nad alkoholizmom v svojih župnijah in preko vizitacij popisoval stanje na terenu. Njegovo protialkoholno delovanje pa se je jasno kazalo v njegovih pastirskih pismih, ki jim je (z vso gorečnostjo) posvečal veliko pozornost. Prav preko tega »medija« je skušal vplivati na prebivalstvo in ga reševati pred smrtonosno pogubo, zlasti pred žganjepitjem, ki se je vse bolj širilo med ljudstvom. Vendar pa Slomšek ni bil nasprotnik alkohola. Boril se je proti pretiravanju (beri: alkoholizmu), alkohol (beri: vino) pa je (v zmernih količinah) izredno cenil, kar je pokazal v svojih pesmih, posvečenih vinogradništvu.

Ključne besede: alkoholizem, Anton Martin Slomšek, Spodnja Štajerska

Čuček Filip, PhD, Institute of Contemporary History,
Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, filipc@inz.si

178.1(497.4-18)¹⁸
27-726.2:929Slomšek A. M.

ANTON MARTIN SLOMŠEK AND THE PROBLEM
OF ALCOHOLISM IN LOWER STYRIA

The author analyses the time of Slomšek's bishopry in the 1850s and early 1860s. During Bach's Absolutism, alcoholism spread even more dramatically and held sway over the Bishop's "lambs". Slomšek therefore dedicated much of his attention to control over alcoholism in his parishes and surveyed the situation in the field through visitations. His anti-alcohol activities were also clearly evident in his pastoral epistles, to which he dedicated (zealously) much of his attention. It was precisely this "medium" through which he tried to exert an influence on the population and rescue it from mortal perdition, in particular from drinking spirits, a habit that was propagating widely among the nation. However, that did not mean that Slomšek was against alcohol as such. All he fought against was its excessive use (i.e. alcoholism), while he respected alcohol (i.e. wine) extraordinarily, which is evident from his poems dedicated to wine-growing.

Key words: alcoholism, Anton Martin Slomšek, Lower Styria

Potem ko je Ameriko in Evropo zajela v 30-ih letih 19. stoletja protialkoholna »mrzlica«, je sredi 40-ih let gibanje doseglo tudi slovenske dežele. Glavni krivec za omenjeno akcijo je bil vsekakor lavantinski knezoškof Anton Martin Slomšek, ki ga je navdihnila knjižica nemškega pisca in pedagoga Heinricha Zschokkeja. Ta je namreč v svojem delu *Branntweinpest* (izšlo leta 1837) opozarjal na škodljivost prekomernega uživanja žganja (žganjarske kuge), ki se je tedaj močno razpaslo tudi na Slovenskem. Slomšek je tako Zschokkejevo pripoved leta 1847 priredil (bolje rečeno: prevedel in dodal uvod ter zaključek) za slovenske razmere in jo pod imenom *Čujte, čujte, kaj žganje dela! Prigodba žalostna ino vesela za Slovence* predstavil slovenski javnosti. S tem je dejansko začel slovensko protialkoholno »gonjo« in jo postavil ob bok številnim prevodom (Zschokkejeva knjiga je bila namreč hitro po izidu prevedena v številne evropske jezike).¹

Glavni razlog za omenjeno podjetje je predstavljalo žganje, ki je sredi 19. stoletja vse bolj izpodrivalo ostale manj pogubne pijače. Vse do 19. stoletja je bila sicer glavna pijača večinskega podeželskega (kmečkega) prebivalstva voda. Alkohol (najpomembnejša alkoholna pijača je bilo vino) je bil poprej v navadi le ob praznikih, nedeljah in tržnih dnevih, zaradi česar je ostajala njegova poraba med ljudstvom še vedno precej nizka (žganje se v Avstriji ni pilo, vino redko brez vode, dobro pivo pa je bilo predrago). Visoka poraba alkohola je veljala v predindustrijskem času za plemstvo, duhovščino in meščanstvo. Šele industrializacija in modernizacija sta naredili alkohol dostopnejši, njegovo uživanje pa je povzročilo pravo revolucijo. Od prve polovice 19. stoletja je alkohol vse bolj postajal »hišna pijača« kmečkih domačij, s čimer se je višala tudi njegova poraba. Pridelava (in količina) alkohola je naraščala, pri čemer je odigralo pomembno vlogo žganje (na Spodnjem Štajerskem so ga pridelovali predvsem iz sadja). Njegova cena se je vse bolj nižala, zaradi svoje cenenosti pa je postajalo v 19. stoletju tudi pivo vse bolj dostopno množicam.² Če so v Ljubljani leta 1820 (imela je

Katoliška cerkev je v 19. stoletju ostro nastopila proti pregrešnim razvadam, pri dvojni morali prebivalstva pa vseskozi mižala na eno oko.

okrog 12.000 prebivalcev) na osebo (skupaj s tistimi, ki so prihajali dnevno v Ljubljano) popili kakšnih 350 litrov vina, 230 litrov piva in 8 litrov žganja, je mestni zdravnik Fran Viljem Lipič, prvi znanstveni »borec« proti alkoholizmu,³ sredi 30-ih let ugotavljal, da so Ljubljančani popili le še 100 litrov vina na osebo. Porasla pa je poraba piva in žganja, ki so ju zaradi nižje cene pili predvsem nižji sloji (v Ljubljani so tako sredi 30-ih let popili 15 litrov žganja in 38 litrov piva na osebo). Tudi na Dunaju in v Gradcu je potrošnja vina v letih 1820–1840 upadla (na Dunaju s 120 litrov na osebo na dobrih 40).⁴

surovina za žgane pijače izpodrinil sadje in žito. Roman Sandgruber, *Die Anfänge der Konsumgesellschaft. Konsumgüterverbrauch, Lebensstandard und Alltagskultur in Österreich im 18. und 19. Jahrhundert*, Wien 1982, str. 181–185, 191; isti, *Bittersüsse Genüsse. Kulturgeschichte der Genussmittel*, Wien, Köln, Graz 1986, str. 18, 29.

¹ Več o tem glej: Andrej Studen, »Ne pij več in bodi srečen!«. Poročila dunajskega *Gesundheits-Zeitung* o protialkoholnem gibanju v Ameriki in Evropi v 30-ih letih 19. stoletja, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2007/2-3, str. 37–61.

² Sicer je pomembno vlogo pri nižanju cene žganja odigral krompir (kasneje tudi koruza in sladkorna pesa), ki je kot

³ Prim.: Andrej Studen, *Slovinci, problem alkoholizma in katoliška morala pred prvo svetovno vojno*, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 2006/3-4, str. 17.

⁴ Anton Šepetavc, *Pijem, torejšem Slovenecali alkohol(izem) kot tabu in fenomen slovenstva*, v: *Zgodovina za vse*, 1995/1, str. 25–26.

V mestih so tako razmere prisilile šibkejše socialne sloje v kupovanje cenejših alkoholnih pijač, medtem ko so si bogatejši še zmeraj privoščili dražja vina, ki jih je bilo moč kupiti na trgu. Na podeželju so bile te spremembe pri nastajanju potrošniške družbe počasnejše. Kapitalizem je tam težje prodiral (po načelu kupuj in prodaj), v vinorodnih deželah (Dolenjska, Primorska, Štajerska) pa je bilo vina za lastno porabo dovolj. Kljub temu pa je naraščala poraba »ognjene vode«, ki je postajala vse večji problem. Potreba po žganju se je povečala še posebej v nevinorodnih območjih, kjer je prevladovalo izredno slabo vino. V Celju so bila tako vina »najslabše kakovosti«,⁵ ki so jih vse bolj nadomeščala cenena žganja. Sredi stoletja se je podeželsko prebivalstvo v štajerskih vinorodnih območjih sicer preživljalo tudi s pridelavo vina, ki ga je prodajalo v mesta, še vedno pa je vino ostajalo za lastne potrebe. Tam se je zaradi vinskih kleti, ki so se npr. v Slovenskih goricah med leti 1820 in 1840 precej pomnožile,⁶ marsikatera zabava, kjer da se je pilo in pelo, hitro sprevrgla v pretep. Temu je botrovala prevelika količina popitega vina, gotovo pa tudi žganja. To je ob razvoju trgovine in dejstvu, da je bilo lokalno vino, ki so ga vse bolj dopolnjevale alkoholne pijače iz sadja (cider), pogosto nekonkurenčno, pridobivalo na veljavi, saj so ga zaradi dostopnosti surovin vse bolj pridelovali. »Ko se ljudje spominjajo prejšnjih časov, hvalijo, da je bilo vino nekoč najimennitnejše bogastvo. Lahko in dobro si ga lahko prodal. /.../ Narobe hodita velika poraba piva in žganja /.../« V Mariboru se je število trgovcev z vinom sicer povečevalo (tudi na račun uvoženih vin), večalo pa se je število žganjarn, ki so surovine (npr. češplje) kupovale v okolici (npr. gospostvo Hrastovec).⁷ V Mariboru sta tako delovali Rackova tovarna rozolije in Felberjeva tovarna likerja in žganja.⁸

Če so v Mariboru, ki je imel sredi stoletja okrog 5000 prebivalcev, potrošili več kot 500.000 litrov vina, skoraj milijon litrov piva in dobrih

60.000 litrov žganja (skupaj s tistimi, ki so prihajali dnevno v mesto),⁹ ni bila Slomškova skrb za ljudstvo nikakor iz trte zvita (npr. v Brežicah, ki so premogle slabih 700 »duš«,¹⁰ so bile leta 1843 4 gostilne, več točilnic in ena kavarna,¹¹ v Lenartu, ki je imel okrog 450 prebivalcev, je bilo 7 gostiln,¹² v Celju 33 točilnic in gostiln (ena na 55 prebivalcev), v okraju celjskega magistrata pa 73 gostilničarjev, 39 točajev piva in 2 kavarnarja, 18 let kasneje pa se je denimo trg Kaniža pri Ptujju »pohvalil« z 18 gostilnami, medtem ko je v trgu živelo zgolj 450 ljudi).¹³ Že leta 1825 je Slomšek v pridigi *Pijanšna človeku nar veči nemaršna* kritiziral pregrešne razvade svojih »ovčic«, češ da »med vsemi glavnimi grehi po mojih ovčicah posebno sega pijančvanje ino požrešnost«. ¹⁴ Pijančevanje se je med prebivalstvom vse bolj širilo. V spisu *Pjančvanost*, ki ga je napisal najverjetneje v 30-ih letih, je menil, da pijanec »brez pijače več živeti ne more, razvajeno truplo tirja tolko, kakor je navajeno«. Popivanje je celo razdelil v več stopenj. »Prva je navada, se napiti, da se lažje dela; ino na zadnje brez pijače nič opraviti ne more. /.../ Druga stopnja pijančevanja je: pijanost za kratek čas, ino veselje; v vinu človek žalost pozabi, hudega ne čuti, ino tok rekoč v rožicah pozemeljskih nebes živi /.../ Tretja ino zadnja stopnja pijanosti je narnevarniše, škodljivo celo /.../, ako človek se prepije /.../, da več gibat se ne more. Brez vsega zavedenja leži /.../. Oči odprte, jezik neokreten, blato /.../ gre samo od sebe iz njega.«¹⁵ V svoji knjigi *Blashe ino Neshiza v nedeljski sholi*, izdani leta 1842, pa je Slomšek že ugotavljal, da se »po naših krajih« širi kuga, »ki jo ljudje sami delajo – nesrečna žganjica«. Menil je, da je žganje priročno zgolj kot zdravilo, v večjih količinah pa da »truplo mori in kakor živi ogenj po vsih udih šviga«. Ob tem je opozarjal tudi na pogubne vplive žganja na družinsko življenje, mladino pa svaril, naj ne okusi »žganja, naj si bo hvaleno kakor rado; mlaji ko ste, hujše vam vsaka kaplica škodje.

⁹ Prav tam, str. 130.

¹⁰ Filip Čuček, *Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor med leti 1750 in 1918*, v: *Studia Historica Slovenica*, 2006/2-3, str. 386.

¹¹ Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo*. Prvi del, 1. snopič, Ljubljana 1985, str. 97.

¹² Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo*, 1993, str. 18, 65.

¹³ Šepetavc, *Pijem, torej sem Slovenec*, str. 20–21.

¹⁴ Prim.: *Knjiga o Slomšku*. Zbornik ob stoletnici smrti (ur. Janez Poljanec, Franc Hrastelj), Celje 1962, str. 92.

¹⁵ Škofjski arhiv Maribor, fond Slomšek, sig. XIX, vseb. Razni spisi, št. 20, spis 280.

⁵ Prav tam, str. 26.

⁶ Rudolf Gustav Puff, *Maribor, njegova okolica, prebivalci in zgodovina*, Maribor 1999, str. 153. Puff navaja, da so se kleti povečale za vsaj 500.000 veder (28 milijonov litrov) vina.

⁷ Niko Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848*. Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Gotha (1842). Drugi del, 1. snopič, Ljubljana 1993, str. 38, 45, 83, 85.

⁸ Puff, *Maribor*, str. 155–156.

Se bote kdaj ženili, pijanke ne jemlite, naj bi ravno v dnarnjih sedela. Gerd je pijanec, desetkrat gerša pijanka; ona še svojega sramu ne pokrije. Se bote možile, nikar da bi se pijancu zaročile; pijanec in pa vbijavec sta si brata. Varvati se je vsakega pijanca in se mu s senenim vozam zogniti, posebno pa žganopivcu. V sedanjih časih več ljudi žganje umori, kakor kuga.«¹⁶

Proti vse močnejšemu prodoru žganja je Slomšek ostro nastopil. Leta 1846 je v *Drobtinica* objavil *Veselo povest od svetiga Jansha bratovshine*, češ da se lahko človek temu upre zgolj s pomočjo svete vere,¹⁷ v članku *Bog daj zdravje!* (Novice, 1846) pa je žganje še bolj okrcal. »Najhujša in najnevarnejša pijača je žganjica, prava kača za sedanji človeški rod, ki od žganja čedalje huje slabi. Iz zrnja in repice¹⁸ žganje delajo, in si takó ljubi kruhek v strup premenijo!«¹⁹ Toda z omenjenim se Slomšek nikakor ni zadovoljil. V obdobju marčne revolucije in po njej, ko je alkoholizem vse bolj prodiral med ljudstvo, je namenjal veliko pozornost nadzoru nad omenjenim problemom. Njegovo protialkoholno delovanje se je kazalo v njegovih pastirskih pismih in pesmih,²⁰ preko katerih je skušal svoje »ovčice« reševati pred smrtonosno pogubo (predvsem žganjem). Če je priporočal zmernost pri pitju vina ali piva (nikakor pa ne pijančevanja), je žganje ostro zavračal,²¹ ob tem pa svetoval vodo, češ da je najboljša pijača.²² »Voda je najstarejša, najboljša, zdrava pijača. V sedanjih časih bi hoteli Štajarci vina, Korošci gruševca, in če bi tega ne bilo, pa žganja imeti. /.../ Tepkovec ali jabeljkovec je za težake dobra pijača. Žganje pa je ljudem, kar je mišnica konjem, smrtna, ognjena voda, gotov akoravno počasen strup. Blagor človeku, srečen je, kdor še pijanosti ne pozna, pijanci v nebeško kraljestvo ne pojdejo.«²³ Potrebno pa je poudariti, da Slomšek nikakor ni bil proti alkoholnim pijačam, saj je

vino izredno cenil, kar je pokazal v svojih pesmih, posvečenih vinu in vinogradništvu.²⁴ Gotovo je tudi sam popil ob priložnostih kozarček ali dva.

Alkoholna revolucija je sredi stoletja že prišla v zadnjo fazo, popivanje pa je bilo na dnevnem redu tedanjega družbenega življenja. Alkohol je igral pomembno vlogo tudi v političnem življenju. Šoštanjnska narodna garda v letu 1848 prav gotovo ni zgolj sporočila graščaku baronu Gadollu iz Turna, da je bil izvoljen za stotnika, ko so se njeni pripadniki (okrog 30) odpeljali na njegov dom. Pri povratku so ga imeli namreč »tako pod kapo«, da so »med potom enega izgubili: zdrknil je z voza in v jarku tik ceste obležal«. Še boljše pa so se odrezali, ko je Mihael Vošnjak (oče bratov Vošnjak) kot »lajtenant in zastopnik stotnika povabil vso 'Nacionalgarde' k svojemu vinogradu in tam so izpili cel polovnjak (283 l) vina.«²⁵

Na pereč problem alkoholizma in pijančevanja so poleg Slomška opozarjali tudi drugi pisci takratnega tiska. Leta 1850 je župnik v Rečici ob Savinji Jožef Lipold objavil v *Drobtinica* pesem z naslovom *Pjancam žganopivcem* in ostro napadel prepogosto uživanje žganja (in njegovo nizko ceno) med delavci in kmeti. Šmarješki duhovnik Janez Volčič je leta 1853 spisal knjižico *Žganju slovo, žganju vojsko!*, kjer je opozarjal na pogubne posledice pitja žganja. V Ljubljani je »bitko« vodila *Zgodnja Danica*, ki jo je do srede 50-ih let urejal poznejši ljubljanski knezoškof Janez Krizostom Pogačar, nato pa jo je prevzel kanonik Luka Jeran, v bistvu pa je sledila smernicam, ki jih je postavil Slomšek. Vsi ti katoliški moralisti iz srede 19. stoletja so vse preradi slikali podobo pijanosti in pijanca, ki je dobil vse mogoče slabe lastnosti.²⁶ Pitje alkohola, še posebej poceni žganja in piva, se je precej razširilo med mestnimi in podeželskimi nižjimi sloji. Če so omenjeni pisci dopuščali zmerno pitje vina, pa so obsojali nezmernost, ki da vodi v pijančevanje. Žganje je tako veljalo za hudičev dar, ki da poganja ljudi v brezdelje, zapravljivost, pokvarjenost in grešno življenje, ob tem pa da načenja družinske odnose in povzroča re-

¹⁶ Anton Slomšek, Blaže in Nežica v nedelskej šoli, tretji natis, Celovec 1857, str. 241–243.

¹⁷ Studen, Slovenci, problem alkoholizma, str. 18.

¹⁸ Krompirja. Glej v: Slomškovo berilo (ur. Vinko Škafar, Jakob Emeršič), Celje 1991, str. 132.

¹⁹ Prav tam, str. 116.

²⁰ V Žalostni pesmi iz leta 1848 je ostro nastopil proti pitju žganja. Prim.: A. M. Slomškega Zbrani spisi, I (ur. Mihael Lendovšek), Celovec 1876, str. 72–75; Studen, Slovenci, problem alkoholizma, str. 18.

²¹ Studen, Slovenci, problem alkoholizma, str. 18.

²² Šepetavc, Pijem, torej sem Slovenec, str. 28.

²³ A. M. Slomškega Zbrani spisi, VI (ur. Mihael Lendovšek), Celovec 1899, str. 174.

²⁴ Prim.: Knjiga o Slomšku, str. 46–47, 61–62; Anton Martin Slomšek, Poezija (ur. Matija Ogrin), Celje 2007, str. 207–227.

²⁵ Janez Cvirn, Alkohol in politika, v: Kamniški sociološki zbornik (ur. Bojan Čas), Kamnik 1999, str. 235–237.

²⁶ Studen, Slovenci, problem alkoholizma, str. 18–19.

Lavantinski knezoškof Anton Martin Slomšek je bil vseskozi vnet zagovornik katoliške morale in zmernosti ter goreč nasprotnik alkoholizma. Rujne kapljice pa se nikakor ni branil.

vščino. Žganjarji so veljali za satanove pomagače, ki da zastrupljajo ljudstvo, saj da so mnogi zaradi žganja zabredli v svet kriminala.²⁷

Če so na Kranjskem (in drugje) po marčni revoluciji začeli ustanavljati Trezne bratovščine (leta 1851 v Dobrovi pri Ljubljani) ali Družbe treznosti (leta 1852 v Kranjski Gori),²⁸ je alkoholizem vsekakor predstavljal resen problem na Slovenskem. *Zgodnja Danica* je v prvi polovici 50-ih let pisala, da so »izmed raznih vzrokov razujzdanosti, zapravljenosti, pretepev in pobojev, ki se dan današnji tako pogostoma godé, gotovo eden nar prvih prepogostne pivnice, sosebno kadar njih posestniki (birti) le na to gledajo, de bi več potočili, kar veči del

²⁷ Andrej Studen, *Zlo pijančevanja in hudodelstvo. K moralni zgodovini hudičeve nadloge – žganjepivcev in kriminalcev – v 19. stoletju*, v: *Acta Histriae*, 2007/1, str. 118.

²⁸ Npr. *Zgodnja Danica*, 1851, str. 152–53, 155–56, 161, 164; 1853, 3–4, 11–12, 13–14.

od njih velja /.../«. ²⁹ S še večjo vnemo pa je opozarjala bralce na škodljive posledice pogubnega žganja. »Kdo pač dvomi nad resnico pregovora: Žganje je strup? Saj nam mnogo žalostnih zgledov resnico teh besed le prepogosto dokazuje, in vendar nekterih ljudi vse to ne izmodri, se te strupene pijače ogibati, še zmiraj se sliši, de tu in tam marsikteriga ta škodljiva pijača žalostno pokonča /.../«. ³⁰ Bleiweisove *Novice* so se žganjepitja lotile po Slomškovih »navodilih«. V prispevku *Glas o škodljivosti žganja* iz leta 1852 so v bistvu objavile njegov obsežen spis *Beseda Žganjepivcem* (pastirski list iz leta 1851), v uvodu pa dodale svoj komentar. Avtor je v skladu s tedanjo moralo pisal o škodljivosti pretiravanja pitja žganja, ki da je najbolj škodljivo, še posebej, »ako ga človek pije vsak dan, ali le včasih pa takrat nezumno, ali že o mladih letih. Žganje je močen vinsk cvet, ki čeravno z vodo zmešan tako prešine vse ude in vso kri človeka, kakor vsaka druga strupena reč, s katero ima nar večí enakost.« Ob tem je menil, da je žganje zdravilno zgolj v majhnih količinah, nikakor pa ga ni priporočal mladini. »Če zdelan postaran človek za zajterk ob hudim delu majhin kozarček žganja povžije, mu ono podrega oslabiljene čutnice in jih poživi, da se zdelani starček bolj močniga čuti, kakor hitro pa žganje večkrat na dan pije ali če ga na enkrat čez mero vseka, je pa preč ob moč, žganje mu čutnice tako zdraži, da poslednjič še ob to malo moč pride in se celò tresti začnè. Ako se pa clo že mlaji človek žganja loti, mu je vsaka kaplja strup, ki iz začetka bolj na skrivnim in po tatinsko svojo strupeno moč v truplu širi, dokler se očitne znamenja ne pokažejo.« ³¹

Duhovni avtor spisov, ki so jih v obravnavanem času objavljali razni listi, je bil tako lavantinski knezoškof. Ta je svoje poglede na alkoholni problem (v centru pozornosti je bilo seveda žganje) objavljaval v 50-ih letih predvsem v svojem listu *Drobtinice*. Najobsežnejši spis je bil zgoraj omenjeni pastirski list, ki ga je namenil izključno žganju. Višji pastir, kakor se je sam imenoval, je vernikom goreče polagal na srce, da je žganje največji strup. »Žganjica, naj si bo rozolij, brinjevec ali slivovec, ali kakoršna koli hoče sladčica, je goreča smertna voda, zdravju in življenju škodljiva; navadna žganopija je gladka cesta u časno in večno nesrečo.« Jedro svojega sestavka pa je nanizal v sedmih toč-

²⁹ *Zgodnja Danica*, 1852, str. 27.

³⁰ *Zgodnja Danica*, 1854, str. 11–12.

³¹ *Novice*, 31. 3. 1852.

kah, v katerih se je načrtno lotil omenjene problematike. V prvi točki je svaril pred uničujočim in pogubnim vplivom žganja na družinsko življenje. »Le pogledjte pijanca, kako se njemu, njegovi ženi in otrokom godi, ki žganje pijejo! Pijanec ves bled ali pa rudeč ko kuhan rak, raztergan okolo hodi in zadnji pertič proda, da ga na žganju zapije: njegova žena nima kaj kuhati; njegovi otroci nimajo jesti, ne kaj obleči. Največ družin po pijanosti nesrečnih po svetu za kruhom hodi, največ kmetij po pijancih na boben pride. S pijančevanjem oboža pijanec, žena, otroci, in vsi kateri mu kaj posodijo, zgubijo; pri pijancu tudi kerčmar zgubi, ki mu preveč na up daja. Srenja mora poslednjič pijanca rediti in njegovim nesrečnim otrokom za kruh skrbeti. Pijanec noče delati, in u kratkem tudi ne more, zakaj žganje mu ude oslabi in telesno moč sne, kakor kukec čerstvo drevo. Rokodel, žganjepivec se tako zlo tresse, da ni delati u stanu, dokler ne pije.«

Katoliška Cerkev je torej v »stoletju meščanstva« in porastu pitja sredi stoletja zastavila vse sile za svojo moralno-protialkoholno prenovo, ki jo lahko imenujemo tudi prenova brez žganja. Slomšku je šlo še bolj v nos »dejstvo«, da je žganje vir zločinov in drugih kriminalnih dejanj, kar je podkrepil z drugo točko, kjer je izpostavil, da se »na Angleškem izmed petdeset hudodelnikov štirideset pijancev u železju po ječah našteje. U Novem Jorku, velikem mestu severne Amerike, najdeš veliko sto otrok zavoljo tatvine in drugih hudodelstev po ječah zapertih, pa večidel teh mladih hudobcev so otroci žganjepivcev. Na Nemškem je pred nekoliko leti žganjepivec svojo taščo u pijanosti ubil, ker mu je pijančevanje očitala.«³² V članku *Kaj pijanc stori!* (1851) je še podkrepil zgornje navedbe z razmerami na Slovenskem, češ da se tudi tukaj »pijanci stepejo in pokolejo«, da mladina »v pijanosti greh stori, nad katerim se vse žive dni« kesa, in da dekleta »u vinu svojo nedolžnost« izgubijo, »pa kaj ko prepozno je, ko trezne postanejo. /.../ Varuj se nezmernosti v pijači, naj že bo vino ali rozolje ali žganje.«³³

V tretji točki je knezoškof grajal neumnosti, ki da jih ljudje, opiti od žganja, počnejo. »Žganjepivci učinijo u svoji pijanosti toliko bedarij in hudobij, da je groza. /.../ Žganjepivci prej ali slej,

Portret pivca in kadilca (tobakajca) iz srede 19. stoletja, ko je alkohol (predvsem žganje) že predstavljal hrano najrevnejših slojev, tobak pa je vse bolj prodiral med ljudstvo.

pa večidel ob pamet pridejo; kar jim danes poveš, jutri ne pomnijo; veliko jih celo grozovito izdivja. /.../ Žganjepivcu ugasne vsako pošteno veselje; nekaka znotranja žalost ga začne kljati, kojo si išče z žganjem udušiti. Neka neznana griza ga obhaja in mu pamet meša, dokler gostokrat sam sebi življenje grozovitno ne konča.«

Če je Slomšek ob vsakem »nasvetu«, ki ga je podal svojim »grešnikom«, tega precej »začinil« z raznoraznimi zgodbicami, ki da so se zgodile »nekdan in nekje«, je bila njegova poteza več kot preiščljena. Kot poglavar lavantinske škofije je seveda upal, da bo njegovo pisanje naredilo močan vtis na bralce in jih nekoliko približalo »bogabojčnosti«, ki so se ji očitno pričeli nekoliko odmikati. Še posebej se je »izkazal« ob svoji zdravniški »diagnozi« alkoholika-žganjepivca. »Žganje po vseh žilah šviga ko ogenj, in življenje moč požge, vsuši in skerči človeku želodec, da ne more uživati, kar mu je potreba; kerv žganjepivca je vžgana, oserče in drob sta prisadna. Trese se kakor šiba na vodi, in kadar zboli, se ga nobeno zdravilo ne prime, in po njem je. /.../ Pošlataj žganjepivcu žilo, boš čutil, kako mu serce močno kljuje, kakor da bi hotelo persi raznesti. Tako se pijanec kakor po železnici

³² A. M. Slomškega Pastirski listi (ur. Mihael Lendovšek), Celovec 1890, str. 193–194.

³³ Drobtinice, 1851, str. 191.

smerti bliža.« Kot primer je seveda navajal krajevno nedoločeno in časovno neopredeljeno zgodbo o dveh mesarjih, ki da sta blizu Drave »u kerčmi poskušala, kateri bi več popil. /.../ Kadar že nista več mogla, se domu spravljata. Bilo je po noči in pa huda zima. Na potu sta obležala in na pol zmerznila, poprej ko so jih ljudje našli. Eden pijancev je hitro umerl, drugemu so pa pomalem omerli udje odpadali, perst za perstom.«

Seveda je Slomšek v žganju videl tudi vir naslade, spolne nečistosti in drugih moralnih pregreh, ki jih je obsojala katoliška Cerkev. Naukom, ki jih je knezoškof priporočal svojim vernikom, ni bilo konca. V njegovi katoliški vnemi sta »ognjena voda« in njen pivce dobila vse značilnosti pregrešnosti in tudi kriminala. »Kdor se u žganje poda, njega ne veseli moliti, ne poslušati božje besede. Kadar sosedje u cirkev gredó, jo pijanec u kerčmo potegne. /.../ Zapeljivci dekletom žganje in rozolije kupujejo, da svoje nesramne želje spolnijo. /.../ Šuntarji in goljufi postopače z žganjem napojijo, da jih potem kakor divjo živino nad gosposke in nad druge ljudi ženó, koje hudobni prekucuni sovražijo. Ubijavci in razbojniki se žganja nažró, poprej ko gredo plenit (ropat), ljudi mučit in kljat.« Žganje in kriminal je podkrepil s »poučno« zgodbo, češ da je nek moški »hotel svojo ženo usmertiti; pa ni imel serca in roke so se mu tresle, kaj takega storiti. Zato kupico žganja popije, pa še ni mogel. Zopet drugo kupico žganja zalije, pa še ni imel serca, se žene lotiti. Tretjo kupico popije, in kakor od hudiča obseden nad gospodinjo skoči in jo neusmiljeno zamori.« Žganjepivci, tako Slomšek, da »kradejo /.../, lažejo /.../ in se ne bojé po krivem priseči, če se jim le žganja plača«.

Veliko pozornost je namenil tudi mladini, ki da je podvržena boleznim, če se starši preveč vdajajo žganju. »Otroci nosijo pregreho svojih staršev, in so červivemu sadju podobni, boletni na telesu, ubogi na duši. Skušnja uči, da je dete že maternega mleka pijano, kojemu žganjepivka persi da. Otroci, ki žganje pijejo, ostanejo paglovci, kakor kužeki drobni, kojim se za to žganje daja.« Kot primer je navedel zgodbo o zakoncih, ki sta imela zdravo hčerko, potem ko pa sta ga začela dajati na zob, pa so bili ostali trije potomci »ubogi na telesu in na duši«.

V zadnji točki je izpostavil, da ima pijanec žganje »za svojega Boga, kateremu premoženje, poštenje, zdravje, življenje in tudi dušo proda«, zaradi česar da nikakor ne more biti zveličan po smrti. »Tako je žganje življenju strup, časne in večne sreče grob, in vseh hudobij je žganjica košata mati, najhujša kuga za ljudi. Nesrečen kraj, kder je žganje doma, in ubogi ljudje, kateri se žganja privadijo. Drugi pijanci navadno popoldne začnejo, žganjepivci pa že u jutro zgodaj na tešče pijejo; žganje iz njih hahlja, kakor iz kotla, da ni blizu njih za obstati. Ljudje se od žganja poživinijo, in ni hujše uime, ne večje nesreče kakor je žganje, ako se ljudje u žganje podajo.«

Na koncu je Slomšek bralcem toplo polagal na srce, da so njegovi »napotki« zelo pomembni. Menil je, da čaka vse žganjepivce žalosten konec. »Ako več pijancev poznate, kojim se ni zgodilo vsega tega kaj; njih ura še ni dotekla. /.../ Tako pijanca huda navada le pomalem mika in vleče, ob svojem času ga pa mahoma zgrabi in kakor goreč kolovrat z njim u pogubo leti; zvezan od hude navade si pomagati ne more, naj bi ravno rad.« Svojim vernikom je svetoval, da se naj nikakor ne izgovarjajo na majhne količine popitega žganja, saj da »pri malem človek začne, pri velikem pa nehati ne more, dokler pijančevanju smert konec ne stori«. Predvsem jih je rotil, naj se ne sklicujejo na slabe vinske letine, in navajal, »česiravno še nisem žganjepije sam poskusil, sem pa po svetu zadosti videl in zvedel, kaj nesreče in žalosti žganje naredi«, da naj tisti, ki mu ne verjamejo, vprašajo zdravnike, ki da bodo »poterdili, če le sami žganjepivci niso, da je žganje človeku strupna pijača, in vsak razvaden žganjepivec sam svoj morivec«. Še posebej pa je poudaril, da je »sveta volja božja, da se žganja varujete in ga ne pijete, kakor le za zdravilo«, in da »vi gospodarji svoji družini in delavcem žganja ne dajate, in jih ne razvadite, da se vam u žganje ne zgubijo. Jim nimate dati vina, ne piva, ne gruševca pri težkem delu, u živežu jim zboljšajte, da bo mir, ljubo zdravje in sreča pri vas ostala.«³⁴

Ob svojih spisih pa je knezoškof namenjal veliko pozornost tudi vizitacijam, preko katerih je popisoval stanje na terenu.³⁵ Iz slednjih, ki so

³⁴ A. M. Slomškega Pastirski listi, str. 195–201.

³⁵ Z vizitacijami je Slomšek sicer začel že leta 1845, v pri-spevku pa bomo namenili pozornost obdobju od sredine 50-ih let do njegove smrti.

jih praviloma opravljali lokalni župniki, poročila pa izstavljal knezoškofu, je jasno razvidno, da je bil (tudi) na Spodnjem Štajerskem alkoholizem v obdobju neoabsolutizma velik problem. Ob moralnem stanju svojih vernikov so ga v vizitacijah zanimalo pивske navade, ki so bile (skoraj) brez izjeme na prvem mestu. Seveda je bila glavna tema pitje žganja, ki mu nikakor ni bilo pogodu. Če je bilo vino na deželi (in v mestih) vsekakor prisotno, pa je iz popisov razbiral predvsem razmah (ali upad) žganjepitja v svoji škofiji.

Leta 1854 je knezoškof opravil vizitacije v dekaniji Gornji Grad. Župnik v Sv. Andražu nad Polzelo Franc Maranšek je ugotavljal, da se sicer popije malo žganja v njegovi župniji. Franc Varjak, župnik v Rečici ob Savinji, pa je bil na drugi strani nasprotnega mnenja in pisal, da žganje nikakor ni »nepoznana« zadeva, toda o popitem žganju v kraju ne nudi podatkov. V Ljubnem je bilo pitje prisotno pri nekaterih posameznikih in se povečevalo, tako da so bili po besedah župnika pod večjim nadzorom.³⁶ Iste leta je Slomšek vizitiral tudi v Kozjem in v Vidmu ob Savi.³⁷ Alkoholizem je bil sredi 50-ih let sicer razširjen med ljudstvom, za Štajersko pa se zdi, da je bilo vino bolj zasidrano kot pa žganje. Na to kaže tudi poročilo iz leta 1855, ko je Slomšek vizitiral v dekaniji Škale pri Velenju in v Laškem. Za Laško je ugotovil, da žganje ni razširjeno in v navadi.³⁸

Toda te ugotovitve Slomška nikakor niso prepričale, ko je prebiral poročilo dekanije Braslovče. V Sv. Pavlu pri Preboldu se je tako leta 1856 alkoholizem povečeval, naraščala pa je tudi poraba žganja, proti čemer ni bilo uspešnega »orožja«. Na Gomilskem je bilo pitja žganja sicer manj, saj ga v gostilnah niso radi stregli, ker naj bi gostilničarji spoštovali »red«. Tudi v Mariji Reki je bilo podobno. V Trbovljah so ga leta 1856 radi dajali na zob rudarji, pa tudi tisti, ki so delali v prevozništvu. Nasprotno pa se je na Vranskem alkoholizem zmanjševal, pa tudi pitje žganja je nazadovalo. Tudi v Braslovčah se je pitje žganja v letu 1856 zmanjšalo. V Sv. Andražu nad Polzelo pa je bilo alkoholikov toliko, da jih je bilo mogoče prešteti

na prste ene roke. Žganje ni bilo v navadi v Sv. Juriju ob Taboru, več pa je bilo pitja vina.³⁹

Očitno pa je knezoškof »ugotovil«, da zgolj z vizitacijami ne bo mnogo opravil. Na Dunaju je tako leta 1856 izdal *Veliko Berilo in Pogovorilo*, kjer se je seveda dotaknil tudi alkohola, češ da »močna pijača, naj si bo ó ali vino, nam kerv prehudo razgreje; le pomalem ga naj pijemo, ako ga imamo; žganja pa clo ne okusimo. Žganjepivci zarano onemorejo, pogosto nagle smerti umerjejo, ali pa po sušici in vodenici v zemljo zlezejo, ter ne ućakajo polovice svojih dni. Veliko pijancev ob pamet pride, ker jim pijaćin ćad ali sopuh možgane pokvari in s kervjo podpluje; mnogo jih obdivjá, da jih morajo priklepiti. Želodec se pijancom skerći in drobovina jim operhne, da je pirova kakor perhljad.«⁴⁰

Stanje na »terenu« Slomška najbrž ni navduševalo, če se je odločil za ponovno »razsvetlitev« ljudstva. Toda knjiga ni prinesla bistvenih sprememb. Za dekanijo Slovenska Bistrica je poročevalc namreć leta 1857 pisal o alkoholizmu, isto poročilo je bilo izstavljeno tudi za Studence. V Sv. Martinu na Pohorju se je alkoholizem v veliki meri zmanjšal. Žganja po poročanju niso kuhali preveć, če pa so ga že pridelali, je bil namenjen bolj za prodajo kot pa za pitje.⁴¹

V dekaniji Vuzenica (poročilo za Ribnico in Sv. Primož na Pohorju) je bilo alkoholizma po poročilu iz leta 1857 malo, prisoten je bil le pri nekaterih. Ljudje (hišni gospodarji in odrasla mladina) so većinoma popivali ob praznikih in tržnih dnevih.⁴²

Kljub temu da poročila niso bila preveć tragićna,⁴³ pa Slomškovo prizadevanje proti alkoholizmu ni uplahnilo vse do njegove smrti, saj se je pitje med prebivalstvom zgolj krepilo. Leta 1858 je v članku *Beseda krćmarjem* pisal o postnih obvezah kristjanov in se posebej posvetil gostilnam.

³⁹ Prav tam, Dekanija Frasslau 1856.

⁴⁰ A. M. Slomšek, *Veliko Berilo in Pogovorilo*, Dunaj 1856, str. 60.

⁴¹ ŠAM, fond Slomšek, sg. XXIV – B, vseb. Kanonićne vizitacije 1854–1862, št. 30, Dekanija Windisch Feistritz 1857.

⁴² Prav tam, Dekanija Saldenhofen 1857.

⁴³ Verjetno je, da marsikatero poročilo ni bilo najbolj verodostojno, saj je lahko hišni gospodar (ali pa celo poročevalc) navedel napaćne podatke oziroma zamolćal (ali omilil) pitje alkohola v svoji domaćiji (ali dekaniji).

³⁶ ŠAM, fond Slomšek, sg. XXIV – B, vseb. Kanonićne vizitacije 1854–1862, št. 30, Dekanija Oberburg 1854.

³⁷ Franc Kramberger, Anton Martin Slomšek, inventarji 5, Maribor 1993, str. 93.

³⁸ ŠAM, fond Slomšek, sg. XXIV – B, vseb. Kanonićne vizitacije 1854–1862, št. 30, Dekanija Tűffer 1855.

Slomškov sodobnik France Prešeren je za razliko od svojega vrstnika prerad zahajal v krčme in pogosto pregloboko pogledal v kozarec.

Občasnim in pogostejšim pivcem je nalagal, česa da se je potrebno »po gostilnicah držati, česa varovati«. Kot prvo je »podučil« gostilničarje, naj nikar ne silijo »pivcev, da bi za vino dajali, in ne ponujate jim, marveč če vidite, da imajo zadosti, ne dajte jim tako dolgo na mizo nositi, da bi ne vedeli, kamo k domu. Je zvečer ura pivcem dotekla, prijazno jih poslovite, naj gredo vsak na svoj dom.« Pijančevanje po gostilnah je v 50-ih letih toliko naraslo, da je knezoškof izdelal nekak vodnik po slovenskih »oštarijah«. Oštirjem je torej nalagal kodeks, ki naj bi se ga v letih alkoholne povodnji držali kot pijanec plota. Svoj »vodnik« je avtor razdelil v štiri dele. Prvemu delu je nadel ime prijaznost, drugemu pa snažnost, v katerem ga ni zanimala zgolj čistoča in higiena v gostilnah, temveč predvsem »dušna čednost in poštenje«, ki da »veliko več od telesne snage /.../ velja«. Na tem mestu je izpostavil katoliško moralno, kjer da ni prostora za pohujšljivost, ki je bila v gostilnah (še posebej ob preveliki meri alkohola) seveda prisotna. V nadaljevanju je svaril gostilničarje (ti so očitno na vse mogoče načine goljufali in poskušali pridobiti čim več denarja na nepošten način), da je pravica (tako je imenoval tretji del svojega »vodnika«) edina pra-

va vrlina. »Jabkovec z vinom mešati, vino z vodo v kleti zalivati, potem pa tako oslABLJENO pijačo kot dobro točiti, je po tatinsko. Vino s strupilnim svincom sladiti, ali ga s škodljivim žveplom čistiti, ne daj Bog; bilo bi to po ubijalsko. Strup točiti, ljudem zdravje kaliti in življenje krajšati, tudi cesarske postave ostro strahujejo, in peta zapoved božja prepoveduje. Pijance napajati cele dni in noči, jim brez potrebe na up dajati, tako dolgo, da svoje premoženje zapravijo, ženo in otroke pa po svetu zaženó, taka gostilnica je roparska jama. Kedar čutite, da se začne pivcem beseda zapotekati in jim vino v glavo iti, ne dajte jim čez več, ampak z lepim jih odpravite, da se njih grehov ne udeležite.« V zadnjem delu (bogaboječnost) pa je ponovno zastavil vse sile za ohranitev krščanske morale, ki da je po gostilnah še najbolj na udaru. Krčmarji so se prav zaradi tega znašli na zatožni klopi. »Nekdanji neverni malikovalski dobrovoljci so med vsemi tri malike mesa s svojim razbrzdanim dejanjem častili: Baha, malika pijancev, Slado, malikinjo nečistosti, in pa Merkurija, denarja, tatov in goljufov boga. Ti trojni maliki se tudi med nami po nekrščanskih pivnicah častijo. Nekrščanski krčmarji jim strežejo, malopridni pivci in pivke jim pa služijo, ter jim darujejo premoženje in poštenje, zdravje in življenje, telo in dušo. Po malikovalsko grešijo, ki bokal za bokalom tako dolgo popivajo, da pamet izgubé, govorijo pregrešne reči, in jih noge več ne nesó. /.../ Požrl bo pekel pa tudi krčmarje, ki takim pijancem natakajo in prigovarjajo; oni so vseh grehov deležni, kojih pijanci pod njih streho, po potu in doma storijo.« Na koncu je Slomšek sklenil, da je rast števila gostiln (tudi) kriva za propadanje kmečkih domačij. »Kakor se število nepotrebnih pivnic množi, tako uboštvo v soseski raste, gospodarji ubožajo, družina se pohujša, mladina izpridi, svete nedelje in prazniki skrunijo, in sveti post se zaničuje.« Zato je podal »štiri zlate nauke«, da bi svoje vernike obvaroval »časne in večne nesreče.« V prvi točki je rotil vse tiste, ki se niso pečali z gostinstvom, da naj se tega ne lotijo, saj da »slabih priložnostij in pregrešnih nevarnostij je pri gostilnici toliko, da boš hitreje pogubljen, kakor pa zveličan«. V drugi točki je pozival gostilničarje, da naj strežejo »pošteno in po krščansko«. V tretji točki je svaril pred nepotrebnim obiskovanjem gostiln. »Ako si pa potreben, poišči si krščansko hišo, in izogibaj se pivnic ko pekla, kjer je pregreha doma.« V zadnji točki pa je skušal vernikom pihati na dušo še z moralnim življenjem, s spoštovanjem krščanskega življenja in podobnimi

katoliškimi prijemi, s katerimi je očitno želel svoje zbežljane ovčice pripeljati nazaj v tirnice katoliške Cerkve.⁴⁴

Tudi poročila v zadnjih letih neoabsolutizma in prvih letih po obnovi ustavnega življenja so potrjevala dejstvo, da je alkoholizem na Spodnjem Štajerskem še kako prisoten. V dekaniji Celje so leta 1858 radi pili predvsem v celjski okolici. V mestu naj bi bilo po poročilu mestnega kaplana Josefa Jeraja pitja manj.⁴⁵

V Pamečah (dekanija Stari trg) je bilo leta 1859 prebivalstvo precej nagnjeno k pitju. Za Slovenj Gradec po poročilu žganje ni bilo v navadi, toda nagnjenje k pitju je bilo v župnijah precej razširjeno.⁴⁶

Po preselitvi sedeža lavantinske škofije v Maribor je po priključitvi desetih dekanij sekovske škofije k lavantinski knezoškof hitro vizitiral. V poročilu za dekanijo Velika Nedelja je župnik Jožef Simonič leta 1860 izpostavil pitje vina in alkoholizem, ki da je najbolj razširjen med hišnimi gospodarji. Tudi Tomaž pri Veliki Nedelji je »slovel« po dobri kapljici, ki je marsikoga zavedla v pijančevanje in prekomerno ter nezumno pitje. To je ugotavljal lokalni župnik Jožef Vrbnjak kot tudi Franc Jančar, kaplan pri Sv. Nikolaju pri Ormožu.⁴⁷

Framsko vino (dekanija Fram) je bilo očitno precej slabe kakovosti, saj je menda bilo škodljivo (ali pa so ga enostavno preveč popili). V Lenartu, kjer je bilo tudi precej vina, žganje v začetku 60-ih let ni povzročalo prevelikih preglavic, ker pitje ni bilo v navadi, čeprav ni bilo povsem nepoznano.⁴⁸

Večji problem je predstavljalo vino, ki so ga obilno pili, kar je vplivalo na številne razdore v družinah. V Sv. Barbari v Slov. gor. (dekanija Hoče) je bilo stanje podobno. Žganjepitja je bilo leta 1860 malo, prav tako v Sv. Martinu ob Dravi in v Hočah, toda tam so radi pili dobro in močno

vino. Župniki tako niso mogli mimo dejstva, da je pitje kljub temu prisotno.⁴⁹

V dekaniji Kozje je bil leta 1860 alkoholizem prisoten le v hribovskih predelih. Žganja je bilo v dekaniji malo, toda v večjih količinah se je pilo vino.⁵⁰

Na drugi strani je bilo v dekaniji Zavrč leta 1860 žganje precej v navadi, saj so ga dajali nekateri starši piti tudi majhnim otrokom, kar je slabo vplivalo na njihov razvoj.⁵¹

V Sv. Juriju na Remšniku (dekanija Marenberg) žganje ni bilo v navadi (leta 1860). Tudi v Marenbergu ga je bilo malo.⁵² V Radvanju pri Mariboru (dekanija Maribor) je bilo pitje leta 1860 prisotno bolj v hribovskih krajih (Pohorje). Pili so sadni mošt, v gostilne pa so zahajali predvsem ob praznikih, ko so pili večinoma vino.⁵³

Jarenina pri Mariboru leta 1860 prav tako ni zaostajala. Pitje je bilo prisotno tudi tam, žganje pa ni bilo v navadi. Kurat v Sv. Juriju ob Pesnici Jožef Divjak je tako podal podobno mnenje v poročilu za svojo župnijo.⁵⁴

Tudi na Ptuju je bilo vina v izobilju, ob tem pa je ljudstvo pilo tudi žganje. Župnik pri Sv. Maraku niže Ptuja Janez Lešnik je leta 1861 prav to ugotavljal za svojo župnijo.⁵⁵

V vinorodnih območjih na Spodnjem Štajerskem je med alkoholnimi pijačami še vedno prevladovalo vino, medtem ko sta se v ostalih vse bolj uveljavljala ceneno žganje in pivo. Kljub temu pa so tudi v vinorodnih krajih ob vinu marsikje izpili šilce žganja ali dva. Leta 1861 je Slomšek ugotavljal, da je v Ljutomeru (dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici) stanje na terenu sicer zadovoljivo, toda pitje alkohola je bilo kljub temu prisotno (ob vinu so pili tudi žganje), kar ga je najbolj motilo. Še posebej ob delavnikih se je »ognjene vode« spilo največ.

⁴⁴ A. M. Slomška *Pastirski listi*, str. 87–92.

⁴⁵ ŠAM, *fond Slomšek*, sg. XXIV – B, vseb. *Kanonične vizitacije 1854–1862*, št. 30, *Dekanija Cilli 1858*.

⁴⁶ *Prav tam*, *Dekanija Altenmarkt 1859*.

⁴⁷ *Prav tam*, *Dekanija Gross Sonntag 1860*.

⁴⁸ *Prav tam*, *Dekanija Frauheim 1860*.

⁴⁹ *Prav tam*, *Dekanija Kötsch 1860*.

⁵⁰ *Prav tam*, *Dekanija Drachenburg 1860*.

⁵¹ *Prav tam*, *Dekanija Sauritsch 1860*.

⁵² *Prav tam*, *Dekanija Mahrenberg 1860*.

⁵³ *Prav tam*, *Dekanija Marburg 1860*.

⁵⁴ *Prav tam*, *Dekanija Jahring 1860*.

⁵⁵ *Prav tam*, *Dekanija Pettau 1861*.

Škof A. M. Slomšek kot katehet in narodni učitelj.

V Sv. Juriju ob Ščavnici je kaplan Jurij Klobasa pisal, da ljudje sicer poznajo žganje, toda raje pijejo vino. Podobno poročilo je knezoškofu izstavil tudi kapelski župnik Martin Rubin.

Popivanje je bilo v navadi tudi v Vidmu. Kot v večini vinskih območij pa so tudi tam raje pili vino.⁵⁶

Leta 1862 je bilo v Laškem žganja malo, alkoholizem pa je bil kljub temu še vedno prisoten.⁵⁷

V Škalah pri Velenju je lokalni župnik leta 1862 zapisal, da je pri njih prisoten alkoholizem. Podobno sta ugotavljala župnik v Gornji Ponikvi in župnik cerkve sv. Mihaela pri Šoštanjju, toda žganje ni bilo na prvem mestu, saj so ga spili malo.⁵⁸

Tik pred svojo smrtjo je Slomšek, ki ga opravljene vizitacije očitno niso pustile ravnodušnega, v mariborski čitalnici povedal nekaj besed tudi o pijanosti, »kojo lahko vidimo in čujemo – na

ulicah, cestah, božjih potih«. Prekomerno pitje se je kljub Slomškovim prizadevanjem nadaljevalo med ljudstvom. »Da Slovincem trta raste, rodi in deco z grozrdjem, može pa z vinom razveseli, je prav. Da pa vince pijejo toliko in tako, da ne vedo, kam domu, to je grdo. Kjer pa ljube vinske kapljice ni, tam se žganje srka in slovenska kri ostrupi. Kaj pride iz pijanosti, vsakdanja izkušnja kaže: krvavi boj, pravde, poživinjenje.«⁵⁹

Slomška lahko ob njegovem izredno zavzetem delovanju tako brez slabe vesti postavimo za prvoborca v zgodnji fazi protialkoholnega gibanja na Slovenskem, ki je bilo med prvimi v Evropi, vidnejših rezultatov pa ni prineslo. Alkoholizem je ostal velik problem na Spodnjem Štajerskem (in na Slovenskem) tudi naprej.⁶⁰ Toda prekomerno pitje alkohola ni bilo edino, kar je zmotilo »vrlega« knezoškofa. Kajenju, ki je bilo vse do srede 19. stoletja »v domeni« kmečkega prebivalstva,⁶¹ je tik pred svojo smrtjo pesnik in duhovnik iz Slovenskih Goric (Sv. Urban pri Ptujju) Leopold Volkmer spisal nekakšno hvalnico (*Pesem od tobaka*),⁶² sredi stoletja pa ga je Slomšek že ostro zavračal. Razširjenost omenjene razvade je v prvi polovici 19. stoletja vse bolj napredovala, čeprav je bila v javnosti močno nadzorovana. Absolutistični sistem je temu namenjal veliko pozornost. Odpravo prepovedi kajenja v javnosti je tako prineslo revolucionarno leto 1848, kar je predstavljalo eno izmed prvih pridobitev revolucije.⁶³

Lavantinski knezoškof je v letih po marčni revoluciji obsojal škodljivo početje med svojimi »ovčicami«. V članku *Žganje in tobak* (1851)⁶⁴ je razglabljal, da sta »žganjepija in pa tobakaja« krivi, da mladi, »kakor hitro odrastejo, se deró kakor divja zverina po noči, ali pa pivkajo kakor červiva piščal. /.../ Dokler mati hčerko po žganje pošilja, in ji kruh va-nj pomakati daja, dokler oče sinu pipo dovoli, in mu celo tobaka napravi, tako dolgo raste

⁵⁹ Knjiga o Slomšku, str. 80.

⁶⁰ Studen, Slovinci, problem alkoholizma, str. 18–24.

⁶¹ Sandgruber, Bittersüsse, str. 94.

⁶² Kuret, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo, 1993, str. 92–96.

⁶³ Sandgruber, Bittersüsse, str. 150.

⁶⁴ Proti tobaku je nastopil že v času marčne revolucije, ko je ob alkoholu napadel tudi kajenje, ki da ga je »pred nekimi tri sto letmi neki mornar Nikot po imeni /.../ iz dalniga otoka Tabago v naše kraje zanesil«. Prim. v: A. M. Slomška Apostolska hrana bogoljubnim dušam dana, I, Celovec 1849, str. 106–107.

slab, červiv zarod betožnikov in pa hudodelcev.«⁶⁵ K negativnemu Slomškovega odnosu do tobaka, do katerega je bil kritičen že v času pred marčno revolucijo, so močno prispevali tudi »tobakarji«, tihotapci tobaka, ki jih družba zaradi nečednega početja ni sprejemala odprtih rok.⁶⁶ Na Spodnjem Štajerskem je bilo tihotapljenje tobaka še sploh močno razširjeno. Če je knezoškof obsojal »tobakarje«, pa mu tudi »tobakaja«, uživanje tobaka, nikakor ni bila po godu. V času porasta kajenja je tudi Slomšek stopnjeval svoj »pritisk«. Kadilce je še posebej napadel v članku *Potreben račun, katerega malokdo stori* (1851), kjer jih je hotel prepričati o nesmiselnosti kajenja skozi ekonomsko prizmo, češ da je kajenje slaba razvada, ki terja še določeno količino denarja. Ob porastu kajenja mu je dodatni problem povzročal tudi tobak. »Še hujsa ko toča in smod je tobakaja, pravi vesoljni smod, posebno za možke; zato se malim tobačjim klobasicam po pravici smodke reče; zakaj one zasmodijo mladenčemu pamet, premoženje in zdravje. Razvada smodke kaditi je tolika, da so jih do leta 1848 na Avstrijskem le okoli devet milijonov pokadili, leta 1850 pa že u devetih mesecih šest in trideset milijonov požgali, ker zdaj že vsaki šterkovec smodko u zobih ima, naj bo na potu ali doma, naj pije laško vino ali pa tepkovec.« Knezoškof je v nadaljevanju pripravil pravo »znanstveno« razpravo glede uživanja tobaka, ki da je »tudi ljubemu zdravju velika škoda. Surovi tobak je toliko strupen in omočen, da z njegovo vodo uši in drugo žival morijo. Napravi surovega tobaka še tako vajejemu tobakajcu, slabo mu bo. Za to pravijo, da je horvaški tobak bolj močen, ali prav za prav bolj strupen, ker je bolj surov. Kuhan in pripravljen toliko škodljivosti zgubi, da zastarani kadivci in nosljači škode ne občutijo; novice pa le glava boli in omotica prime; in nobena priprava tobaku škodljivosti ne odvzame, razun te, da ga na vselej opustiš; še boljši je, ako se ga nikoli ne lotiš.« Še bolj »prepričljivo« je podal zdravniško oceno kajenja in svoje poglede na omenjeno problematiko. Ti so bili dejansko v skladu s tedanjim mnenjem »učenih« glav, ki so sredi stoletja takole tolmačile vplive cigaret na zdravje. »Tobačni dim človeško kri kali, sline cedi, želodec slabi in persi suši, draži pljuče in oči, ter več ali manj življenje krajša. /.../ Duhan, tobačni prah možganom škoduje, preveliko mokrote po nosu iz glave potegne in nosljačem mnogoterih boleznij naredi. Še hujsi

⁶⁵ Drobtinice, 1851, str. 213–214.

⁶⁶ Prim.: Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli, str. 297–299.

ko tobak kaditi in šnopati, je tobak žvekati.« Seveda pa ni pozabil tudi na tiste, ki da povzročajo s kajenjem požare, saj da je »toliko več pogorelcev, kolikor več je tobakajcev. Uname se ogenj enkrat iz hudobije, uname se trikrat iz nemarščine, dvakrat gotovo po tobaku.«⁶⁷

Če je po marčni revoluciji, še bolj pa po obnovi ustavnega življenja, kajenje pridobivalo na veljavi kot simbol moškosti in postajalo vse bolj popularno, je nezdrava razvada dobivala tudi vedno več nasprotnikov. Ti sicer še niso postavljali medicinskih »diagnoz«, toda kajenje so vseeno zavračali.⁶⁸ Med njimi se je znašel tudi lavantinski knezoškof, ki je v »modernem« početju videl nemoralno, ki je bila skregana s postulati in merili katoliške Cerkve. Zategadelj je želel pred kajenjem obvarovati predvsem mladino, ki da še ni zašla na kriva pota. »Škodljiv je zdravju posebno v mladih létihtobak. Od tobaka zobi sperhné, in se tobakajcu za toliko hitreje zdrobé, za kolikor prehitro je kaditi začél. Od tobaka se persi sušé, ter tobakajec več ali manj svojega zdravja izpljuje, če ni posebno tolstega života. Tobakaja kerv kali, sapo usmradi, slabi želodec, draži pljuča in oči, ter ljudem več ali manj življenje krajša.«⁶⁹ Gotovo pa je k temu botrovalo tudi tihotapljenje tobaka, ki je zaradi povečanega uživanja slednjega postajalo vse bolj donosen posel za tiste, ki so se želeli izogniti državnemu monopolu nad trgovino s tobakom.

Viri in literatura

- Drobtinice.
- Novice.
- Zgodnja Danica.
- Škofijski arhiv Maribor, fond Slomšek, sg. XIX, vseb. Razni spisi.
- Škofijski arhiv Maribor, fond Slomšek, sg. XXIV – B, vseb. Kanonične vizitacije 1854–1862.
- A. M. Slomškega *Apostolska hrana bogoljubnim dušam dana*, I, Celovec 1849.
- A. M. Slomškega *Pastirski listi* (ur. Mihael Lendovšek), Celovec 1890.
- A. M. Slomškega *Zbrani spisi*, I (ur. Mihael Lendovšek), Celovec 1876.

⁶⁷ A. M. Slomškega *Zbrani spisi*, IV (ur. Mihael Lendovšek), Celovec 1885, str. 293–295.

⁶⁸ Prim.: Sandgruber, *Bittersüsse*, str. 140–142, 168–169.

⁶⁹ Slomšek, *Veliko Berilo*, str. 60–61.

- A. M. Slomšeka *Zbrani spisi*, IV (ur. Mihael Lendovšek), Celovec 1885.
- A. M. Slomšeka *Zbrani spisi*, VI (ur. Mihael Lendovšek), Celovec 1899.
- Andrej Studen, »Ne pij več in bodi srečen!«. *Poročila dunajskega Gesundheits-Zeitung o protialkoholnem gibanju v Ameriki in Evropi v 30-tih letih 19. stoletja*, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2007/2-3.
- Andrej Studen, *Slovenci, problem alkoholizma in katoliška morala pred prvo svetovno vojno*, v: Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 2006/3-4.
- Andrej Studen, *Zlo pijančevanja in hudodelstvo. K moralni zgodovini hudičeve nadloge – žganjepivcev in kriminalcev – v 19. stoletju*, v: Acta Histriae, 2007/1.
- Anton Martin Slomšek, *Poezija* (ur. Matija Ogrin), Celje 2007.
- Anton Slomšek, *Blaže in Nežica v nedelskej šoli*, tretji natis, Celovec 1857.
- Anton Šepetavc, *Pijem, torej sem Slovenec ali alkohol(izem) kot tabu in fenomen slovenstva*, v: Zgodovina za vse, 1995/1.
- Filip Čuček, *Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor med leti 1750 in 1918*, v: Studia Historica Slovenica, 2006/2-3.
- Franc Kramberger, *Anton Martin Slomšek*, inventarji 5, Maribor 1993.
- Janez Cvirn, *Alkohol in politika*, v: Kamniški sociološki zbornik (ur. Bojan Čas), Kamnik 1999.
- *Knjiga o Slomšku*. Zbornik ob stoletnici smrti (ur. Janez Poljanec, Franc Hrastelj), Celje 1962.
- Niko Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848. Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Gotha (1842)*. Prvi del, 1. snopič, Ljubljana 1985.
- Niko Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848. Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Gotha (1842)*. Drugi del, 1. snopič, Ljubljana 1993.
- Roman Sandgruber, *Bittersüsse Genüsse. Kulturgeschichte der Genussmittel*, Wien, Köln, Graz 1986.
- Roman Sandgruber, *Die Anfänge der Konsumgesellschaft. Konsumgüterverbrauch, Lebensstandard*

und Alltagskultur in Österreich im 18. und 19. Jahrhundert, Wien 1982.

- Rudolf Gustav Puff, *Maribor, njegova okolica, prebivalci in zgodovina*, Maribor 1999.
- *Slomškovo berilo* (ur. Vinko Škafar, Jakob Emeršič), Celje 1991.

Zusammenfassung

ANTON MARTIN SLOMŠEK UND DAS PROBLEM DES ALKOHOLISMUS IN DER UNTERSTEIERMARK

Der Beitrag analysiert die Periode von Slomšeks Tätigkeit als Bischof in den fünfziger und frühen sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts. Der Alkoholismus breitete sich zur Zeit des Bachschen Neoabsolutismus stark aus und herrschte unter den „Schäflein“ des Bischofs. Slomšek widmete daher der Kontrolle des Alkohols in seinen Pfarren große Aufmerksamkeit und erfasste durch Visitationen die Lage vor Ort. Sein Wirken gegen den Alkoholismus zeigte sich deutlich in seinen Pastoralbriefen, denen er sich mit aller Inbrunst widmete. Gerade durch dieses Medium versuchte er auf die Bevölkerung Einfluss zu gewinnen und sie vor dem todbringenden Verderben zu retten – insbesondere vor dem Branntwein, der sich immer stärker ausbreitete. Dennoch war Slomšek kein absoluter Gegner von Alkohol. Er kämpfte gegen das Übertreiben, sprach den Alkoholismus, schätzte aber Alkohol – nämlich Wein – in Maßen sehr, was man in seinen dem Weinbau gewidmeten Gedichten nachlesen kann.

Schlagwörter: Alkoholismus, Anton Martin Slomšek, Untersteiermark